

EGYHÁZI ANYAKÖNYVEZÉS ÉS VALLÁSFELEKEZETI KONFLIKTUS:
EGY „ELKERESZTELÉSI” ÜGY MISKOLCON AZ 1890-ES ÉVTIZED ELEJÉN

Rada János

Miskolci Egyetem, BTK, Történettudományi Intézet
3515 Miskolc-Egyetemváros
janos.rada@uni-miskolc.hu

Az 1890-es évtized kezdetén országszerte kiéleződtek azok a mondhatni krónikus vallásfelekezeti viszályok, amelyek a felekezeti vegyes házasságokból született gyermekek hitének problematikájához kötődtek, és amelyek a néha magyar kultúrharcnak is nevezett egyházpolitikai küzdelmek kiindulópontját jelentették. Jóllehet a felekezeti szempontból rendkívül sokszínű Miskolc korabeli sajtójában gyakran felbukkantak azok a – nyilván normatív elvárást is sugalló – diskurzusok, amelyek szerint Borsod vármegye központját a vallásfelekezetek együttélésének békés, egészen példás keretei jellemezték, az „elkeresztelési küzdelmek” 1890-ben Miskolcot is elérték. Az alsó-miskolci katolikus plébánia és a református lelkészi hivatal vitája itt is a közigazgatási hatóságok elé került. Dolgozatomban alább a katolikus plébánia segédlelkésze ellen a református lelkész feljelentése nyomán indított eljárás forrásait vizsgálom. A Belügy-minisztériumot, majd a vármegye Közigazgatási Bizottságát is megjáró, hosszadalmas eljárás iratanyaga ugyanis lehetőséget teremt egy olyan esettanulmány megírására, amely a szemben álló felekezeti szereplők mellett az eljárásban részt venni kénytelen hivatalos szervek, személyek több szempontból nehéz, kényes helyzetére is fényt vet.

„Elkeresztelések” és felekezetközi konfliktusok

Témánk szempontjából alapvető fontosságú röviden felvázolni az ún. „elkeresztelési kérdés” mibenlétét és legfőbb előzményeit. A 19. századi Magyarországon a társadalmi változások nyomán egyre-másra nőtt a felekezeti vegyes házasságok száma, amiből már a reformkorban egyházpolitikai konfliktusok fakadtak, amelyek fókuszában a

születendő gyermekek vallásának, vallásfelekezeti hovatartozásának problémája állt.¹ A dualista éra kezdetén,² 1868-ban aztán az országgyűlés elfogadta azt a bizonyos, több évtizeden keresztül idült feszültségek és bonyodalmak forrásává váló, a „vallásfelekezetek viszonyosságáról” szóló törvényt, amelynek 12. §-a a „sexus sexum sequitur”-elv jegyében előírta, hogy: „A vegyes házasságokból származó gyermekek közül a fiak atyoknak s a leányok anyjoknak vallását követik.”³ Csakhogy a katolikus egyház – szemben a „nem nemet követ” előírását helyeslő protestáns féllel – sohasem volt hajlandó elfogadni ezt a szabályozást, és mind a fiúkra, mind a leányokra igényt formált egy-egy vegyes házasság engedélyezése, illetve megáldása fejében. A katolikus papok ennél fogva továbbra is ún. reverzálist (kötelezvényt)⁴ kértek, s gyakran – úgy mond – „elkeresztelték” és anyakönyvezték a törvény szerint másvallású gyermekeket, ami felekezeti viszálykodások állandó okozójává vált. Időközben a protestánsok a kultuszminisztériumhoz fordulva a 12. § erélyesebb végrehajtását követelték, s panaszaikkal folyamatosan nyomást gyakoroltak a kormányra. A „magyar kultúrharc” nyitányát aztán Csáky Albin gróf 1890 februárjában kiadott rendelete jelentette, amelyben a vallás- és közoktatásügyi miniszter szigorúan előírta, hogy:

„Mindannyiszor, valahányszor a lelkészek bármely okból oly gyermeket megkeresztelnek, ki az 1868: LIII. t. cz. 12. §-ának rendelkezése szerint más hitvalláshoz tartozik, minden további megkeresés bevétele nélkül a ténykedés napját közvetlenül követő nyolcz nap leforgása alatt a keresztelési bizonylatot [...] hivatalból átküldeni tartoznak, tekintet

¹ A reformkori vitákról lásd Fazekas 2005.

² Alább jórészt Salacz Gábor munkájára támaszkodom, amely a témakör mindmáig legalaposabb szakirodalmi feldolgozása: Salacz 1938.

³ 1868. évi LIII. törvénycikk a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonyosságáról. In: CJH VIII. 506–508.

⁴ A reverzális keretében a frigyre lépő párok leendő, bárminemű gyermekeik katolikus neveltetésére tették ígéretet.

nélkül minden bármely oldalról jövő intézkedésre vagy kívánatra.”⁵

Miután az új rendelet immár kihágásnak minősítette a keresztelési bizonylatok határidőn belüli megküldésének elmulasztását, a renitens egyházi személyek ellen közigazgatási eljárások indultak, amelyek bírságok kiszabásával jártak. Az alsópapság egy része ugyanis kezdettől fogva a nyílt ellenállás útját választotta. A klérus rendelettel szemben történő fellépését is tápláló, intranzigens egyházi felfogást jól példázhatja XIII. Leó pápa 1891-es megállapítása, amely szerint az új jogszabály arra próbálná rábírní a magyarországi papságot, „hogy az eretnekeknek mintegy átadja azok lelket, kiknek megváltására isteni küldetése van”.⁶

Csáky februári rendeletének megjelenését követően első ízben 1890. április 12-én gyűltek össze a magyar főpapok, hogy megtárgyalják az újonnan előállt helyzetet, majd egységes álláspontot elfogadva nyújtsanak iránymutatást a klérusnak a keresztelési bizonylatok dolgában. Samassa József egri érsek, a liberális felsőklérus egyik reprezentatív alakja, aki az alsó-miskolci plébánia illetékes püspöke is volt, az új keletű rendelet elfogadását és kihirdetését ajánlotta. Ennek háttérében az a világos szándék rejlett, hogy sikerüljön megakadályozni az egyház–állam konfliktus eszkalációját. Samassa erőfeszítései tehát a kormánnyal való harmonikus kapcsolatok fenntartására irányultak. Javaslatával azonban erélyesen szembeszállt a főpapság egy másik, ultramontánnak is mondott csoportja, amely immár a nyílt konfrontáció felvállalásától sem riadt vissza a kultuszminiszterrel, valamint általában szabadelvű kormányerőkkel szemben.⁷ Heves polémiát követően végül kompromisszumos döntés született. A főpapok egyrészt úgy határoztak, hogy a keresztelési bizonylatok kiadandók, éspedig a Samassa által ajánlott – később megismerendő – formulával. Másrészt viszont kimondták azt is, hogy „az úgy [...] szükségessé teszi, hogy a püspöki kar ismét a római szentszékhez ujalagos irányító utasításért forduljon”. Vagyis hangsúlyozták, hogy

a főpapok „ezen, a bizonylatok körüli intézkedése csak ideiglenes, mignem Ő Szentsége határozand”.⁸ Mint tudjuk, a Szentszék 1890 nyarán⁹ határozottan elutasította a rendeletet, illetve a keresztelési bizonylatok kiadását. Időközben persze a püspökök tájékoztatták egyházmegyéjük klerikusait az ideiglenes jellegű intézkedésről.

Samassa József április 26-án kelt körlevélében¹⁰ közölte papságával a februári 26-i rendelet szövegét, s a főpapok közösen elfogadott határozata alapján hozzátette: „E ministeri rendeletet további intézkedésig azon utasítással közlöm, hogy az abban említett keresztelési bizonylat a következő minta szerint állítandó ki:

»X. róm. kath. és Y. helv. (ág. ev.) v. x-i lakos szülők 18 . évi hó ... napján született N. fia (leánya) 18 . évi hó ... napján a róm. kath. egyház szertartása szerint N. N. keresztszülők jelenlétében megkereszteltetett és anyakönyveztetett.
Kelt

Aláírás«”

Később látni fogjuk: két ponton hiányosan kitöltve, de ezt a keresztelési bizonylat-formulát használta az alsó-miskolci katolikus plébánia is 1890 tavaszán.

Felekezetek és sajtódiskurzusok Miskolcon az „elkeresztelési” viták korában

Először is fontos megállapítani, hogy Miskolcot hazai viszonylatban valóban párját ritkító felekezeti sokszínűség jellemezte, hiszen Borsod központja otthont adott minden jelentősebb keresztény felekezetnek: a dualista korszak nyitányán még többséget képező reformátusok mellett számottevő katolikus – latin, illetve kisebb részben görög rítusú –, evangélikus, sőt görögkeleti (ortodox) közösségek is hozzájárultak a város kulturális arculatának formálásához. A dualizmus korában a katolikusok – egyrészt a bevándorlás, másrészt a magasabb természetes szaporulat folytán – relatív többségbe

⁵ A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 10.086. szám alatt valamennyi egyházmegyei hatósághoz és törvényhatósághoz intézett rendelete, a keresztelési bizonylatok kölcsönös megküldése tárgyában. (1890. február 26.) In: Rendeletek tára XXIV. 753–755.

⁶ XIII. Leó pápa I. Ferenc József magyar királyhoz írt levelét idézi: Salacz 1938: 62–63.

⁷ A Samassa József javaslatával szembeszálló erők élén báró Hornig Károly veszprémi püspök állt, aki a konferencián súlyos,

részben személyeskedő jellegű konfliktusba keveredett Samassa érsekkel. Erről részletesen: Rada 2024.

⁸ Magyarország n[agy]m[é]lt[óságú] püspöki karának 1890. április 12-én tartott üléséről felvett jegyzőkönyv. SzPL I.2.80.a. 105/1891. A konfliktusos püspökkari értekezletről lásd továbbá Salacz 1938: 50–53.

⁹ Róma döntése szélesebb nyilvánosságot csak december 17-én kapott, éspedig a *Magyar Állam* című klerikális lap jóvoltából. Salacz 1938: 97.

¹⁰ EFL II. Circulares Dioecessanae anno 1890: 17–19.

kerültek, ám arányuk továbbra is 50% alatt maradt.) Ráadásul a keresztény egyházak mellett számottevő izraelita közösség is részét képezte a város vallásilag igencsak diverz társadalmának.¹¹

Miután a vallási viszályok országszerte fellángoltak, a helyi sajtótermékek is reflektáltak a problémára, és a „kulturharc” kifejezés a miskolci lapokban is felbukkant. A vármegye hivatalos közlönye, a *Borsod*¹² „Kultur-harcz” cím alatt tárgyalta az ellentétek országos és a hazára nézvést valószínű veszélyforrásnak – emiatt nagyon is sajnálatosnak – tartott elharapódzását. Teljesen érthető, hogy az effajta aggodalmak különös hangsúlyt kaptak egy olyan, felekezeti rendkívül sokszínű városban, valamint vármegyében, mint amilyenek ekkoriban Borsod és központja, Miskolc számított. A cikk a katolikus papság kritikájának csak óvatos, visszafogott módon adott hangot, merthogy az ország más liberális orgánumaihoz hasonlóan távol kívánta tartani magát a „felekezetieskedés” vádjától. Világos elvárás sugalló narratívája alapján ráadásul Borsodot s a vármegye székhelyét hagyományosan is a felekezetek békés együttélése jellemezte:

„Mi ugyan, ismert helyi viszonyaink mellett, – mert a vallásfelekezeteknek a törvényelőtti egyenlőségét effektíve is megbecsültük – a vallási kérdések feszegetésétől óvakodtunk és azokat élére állítani illetékes köreink is mindég elkerülték –; hinni merjük, hogy a küszöbön álló kultur-harcz közöttünk a szeretetet, a vallás-testvéri jó viszonyt, a családi és társadalmi élet nyugalmit megrontani nem fogja.”¹³

A sajtóforrások alapján legalábbis úgy látszik, hogy a februári rendelet, illetve a rendelet alapján fogantatott kihágási eljárások még nem arattak túlságosan nagy vihart a városban. Ezt példázhatja a *Szabadság* című lap¹⁴ 1892-ben közzétett fejtegetése is, amely szerint az országszerte kiéleződött ellentétek idegenek a toleráns helyi közösségtől, s a város mindennapjainak nyugalmit nem tudják megzavarni. Ennek hátterében a lap szerint jóval inkább a felekezetek békés

együttélésének helyileg jellemző kereteit, semmint az egyházi személyek fegyelmezett, törvénytisztelő attitűdjeit kellett keresni:

„Ha az ország minden vidékén olyan jó egyetértés volna a felekezetek lelkészei közt, mint van Miskolczon, akkor nem volna ma elkeresztelési kérdés. Itt a papok minden lelkifurdalás nélkül megkeresztelik a törvény szerint más egyházhoz tartozó gyermeket, beírják az anyakönyvbe, a kivonatot azután nem küldik el. De ezért sem az egyik, sem a másik pap nem haragszik, csak annyit mond magában: »ha te úgy, én is úgy.« Szabad a vásár! ... A rendőrkapitánynál itt bizony nem sokat alkalmatlankodnak a lelkipásztorok.”¹⁵

Az alább feldolgozott ügy valóban nem vált komolyabb visszhang kiváltójává a helyi nyilvánosságban, s nem került médiafigyelem középpontjába azután sem, hogy a *Borsod* 1892 tavaszán röviden tudósított arról, hogy egy, a helyi „róm[ai] kath[olikus] segédlelkész elkeresztelési kihágási ügyének elévüléséért” indult eljárás került a vármegyei Közigazgatási Bizottság elé.¹⁶ Ez persze már csak a hosszadalmas procedúra zárófejezete volt. Lássuk tehát, honnan is indult maga az eljárás, és milyen tényezők szabtak irányt a folyamatnak.

Az alsó-miskolci plébánia „elkeresztelési” ügye

Történetünk kezdőpontja tehát 1890. május 8. napja, amikor is az alsó-miskolci római katolikus plébánián megkeresztelték, illetve anyakönyveztek Simunyák István katolikus apa és Kékedi Klára református anyja Margit nevű leányát, amely aktusról Vass Imre káplán – mint anyakönyvvezető – egy hivatalos, voltaképpen a püspöki kar által előírt alakiságnak megfelelő levélben tájékoztatta a református lelkészséget.¹⁷ (A leánygyermek azonos nemű szülője, azaz édesanyja református volt.) A bizonylat szóról szóra követte, vagyis szigorúan másolta az előírt formulát, azonban a kitöltés két később kifogásolt ponton hiányos maradt:

¹¹ Faragó 2003: 582–583., 612. és Tóvári 1997: 13–16.

¹² Hetilap, amely 1866-ban indult útjára, s a dualista korszak folyamán a hatvanhetes alapon álló kormánydalt támogatta. Miskolc korabeli sajtójáról lásd Dobrossy 2003: 935–962.

¹³ Borsod. Miskolczi Értesítő 1890. június 26. 2–3.

¹⁴ Heti kétszer (szerdán és szombaton) megjelenő közéleti lap, amely a közjogi ellenzék orgánuma volt 1892. évi indulása óta.

¹⁵ Szabadság 1892. október 12. 1–2.

¹⁶ A hosszadalmas procedúra teljes ügyirata egyben maradt: HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. 1892/41. d.

¹⁷ Vass Imre káplán levele a református lelkész hivatalkához. Miskolc, 1890. május 9. HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. 1892/41. d.

keresztstülők helyett csak a keresztanya (Greiman Mariska¹⁸) neve szerepelt azon, továbbá a „v. x-i lakos stülők” ponthoz a káplán kizárólag annyit írt, „miskolci stülők”, és nem adott meg pontos címet. Mivel formailag követte a főpapi utasításban megadott mintát, a keresztelést végző pap személyéről sem adott információt.

Vass Imre eme hiányos adatszolgáltatásának később jelentősége lett, amikor a református lelkész, Tóth Dániel hiányolta a dokumentumból az anyakönyvezéshez feltétlenül szükséges, így a pontos lakhelyre, a keresztelő lelkészre és a keresztapára vonatkozó adatokat, ezért a katolikus plébániához fordult a teljes keresztlevélért. Vass Imre május 23-án válaszolt, és tiszteletteljes, de elutasító levele kétséget sem hagyott afelől, hogy a káplán számára bizony a főpásztori utasítás az irányadó, amely mindössze egy bizonylatról szólt. Megtagadta tehát a teljes keresztelési levél kiadását, mert „bár a hivatolt ministeri rendelet ilyet említ,¹⁹ a nagyméltóságú róm. kath. magyar püspöki kar határozatából kifolyó főpásztori utasítás értelmében a nagytiszteletű lelkészi hivatalnak [azt] ki nem adhatjuk.”²⁰

Ellenőrizve az alsó-miskolci katolikus plébánia keresztelési anyakönyveinek ide vágó bejegyzéseit,²¹ természetesen azt láthatjuk, hogy ott mindkét keresztstülő (tehát a keresztapa, Viszlai József cipész is), valamint a lakóhely (Miskolc, Szeles utca 72.) is pontosan szerepel, továbbá ugyanitt azt is megtudhatjuk, hogy Margitot nem az anyakönyv vezetője, Vass Imre, hanem egy másik káplán, Végh Kálmán keresztelte. (Ez részint megmagyarázhatja, később miért a plébános fog eljárni az ügyben Vass Imre káplán helyett.) Bizonyára nem hanyagságról, hanem az információk tudatos visszatartásáról volt szó a plébánia részéről, mivel később, június 19-én, egy újabb, szintén felekezeti vegyes házasságból született gyermek esetében Vass újra csak a korábban kifogásolt hiányosságokkal kiállított bizonylatot továbbította a református lelkésznek, holott idézett levélváltásuk után nagyon is tisztában volt a protestáns oldal kifogásaival. Bizonylata tehát most

sem tartalmazta a pontos lakcímet, s csak az egyik keresztstülő, a keresztanya nevét közölte.²² Ezúttal is elmaradt a keresztelő pap megnevezése is, ami viszont – tegyük hozzá – a főpásztori utasításban előírt mintának sem képezte részét. (Így ennek esetében helytálló lehetett a püspöki utasításra való hivatkozás, ami a folytatásban a katolikus fél védekezésének középpontjában állt.) Egyébiránt ugyanitt érdemes megjegyezni: a református hivatalnak hiányos adatokkal szolgáló Vass két évvel később, 1892-ben kétrészes cikket közölt az *Egri Egyházmegyei Közlöny* hasábjain, amelynek keretében a szakszerű, lelkiismeretes, pontos anyakönyvvezetés jelentőségéről, ennél fogva az anyakönyvek vezetőjének kiemelt felelősségéről értekezett.²³

Tóth Dániel református lelkész mindenesetre július 2-án a miskolci rendőrkapitány hivatalához fordult. Levelében idézte a kultuszminister februári rendeletének vonatkozó pontjait, és részletesen felvázolta az aktuális ügy hátterét, illetve mellékelte a katolikus fél fentebb idézett, hivatalos leveleit, jelentéseit is. Tóth Dániel beadványa viszont nem politikai aspektusokra, jóval inkább praktikus szempontokra fókuszált, így a „beanyakönyvezés”, továbbá az anyakönyvi kivonatok majdnem kiállításának problémájára hivatkozott: a plébánia „a ministeri rendeletnek megfelelő keresztelési bizonylat” helyett egy olyan „jelentést” küldött, amelyből hiányoznak azok a fontos adatok, „melyek a beanyakönyvezéshez mulhatlanul szükségesek”. Itt újra idézte a hatályos jogszabályt, amely alapján kivonatok kiállítására is „csak azon lelkész illetékes, a kinek a hitvallását a gyermek a törvény értelmében követni tartozik”.²⁴ Rosszallólag felpanaszolta ugyanitt, hogy a katolikus fél „dacára a ministeri rendeletnek” csakis a főpásztori utasítás alapján hajlandó eljárni. Felkérte tehát a rendőrkapitányt, hogy „méltóztassék a nevezett ministeri rendeletnek [...] érvényt szerezni.”²⁵ Két megjegyzést tennék ehelyütt a panaszok kapcsán: (1) az adott miniszteri rendelet explicite nem írta körül, minek kell szerepelnie a bizonylaton, (2) a főpásztori utasításba foglalt

¹⁸ A katolikus plébánia saját anyakönyvi bejegyzésébe (lásd 21. lábjegyzet) így került: Mária.

¹⁹ Valójában a miniszteri rendelet is bizonylatról szólt, s nem írta körül annak tartalmi kritériumait.

²⁰ Vass Imre káplán levele a református lelkészi hivatalhoz. Miskolc, 1890. május 23. HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. 1892/41. d.

²¹ Római Katolikus Egyház, Miskolc, Mindszent Egyházközség: Anyakönyvek, 1717–1895: Kereszteltek, 1880–1895. Internet: www.familysearch.org (utolsó letöltés: 2025. szept. 10.)

²² Vass Imre káplán levele a református lelkészi hivatalhoz.

Miskolc, 1890. június 19. HU-MNL-BAZVL-IV.813.b.

1892/41. d.

²³ Egri Egyházmegyei Közlöny 1892. január 1. 4–7. és 1892. február 16. 38–41.

²⁴ Ez a Csáky-féle februári rendelet 3. pontjában szerepelt.

²⁵ Tóth Dániel lelkész levele a rendőrkapitányi hivatalhoz. Miskolc, 1890. július 2. HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. 1892/41. d.

formula hiánytalan kitöltése esetén a protestáns fél a három helyett mindössze egy adatot hiányolhatott volna, a keresztelést végző személy nevét. A katolikus plébánia a folytatásban rendre a püspöki kar utasítására, annak kötelező erejére hivatkozott, és nem reflektált a bizonylatminta kitöltésének hiányosságaira.

Több mint két hónappal később, szeptember 16-án került sor a felek meghallgatására a kapitányságon, ahol Vass Imre káplán helyett egyházi előjárója, Foltin János prépost-plébános képviselte a megvádolt felet. (Ezután a káplán helyett rendre a plébános fog eljárni.) Foltin János már előjáróban leszögezte, „hogyma sem áll tőle távolabb, minthogy a két hitfelekezet közötti jó egyetértést bármily okból is megzavarja”. Azonban „egyházi felsőbb hatóságaitól nyert utasításaihoz szigorúan ragaszkodni szintén erős kötelessége, s ezen felsőbb utasításokat mellőznie lehetetlen” – folytatta apológiáját, és elmondása alapján hivataluk a keresztelési bizonylatok esetében is „pontról-pontra” tartotta magát a felsőbb szintről előírt formához. Érvelésének középpontjában tehát az állt, hogy plébániája szigorúan követte a felsőbb egyházi hatóság (tehát az egri érsek) kötelező erejű utasításait az illető, hogyan hajtásák végre a miniszteri rendeletet. Foltin szót sem ejtett arról, hogy bizonylatuk két ponton az előírt formulához képest is hiányos maradt, igaz, a protestáns oldal három kifogásából egy ügyis fennállt volna, ha hiánytalanul követik az előírást.

Az 1890. szeptember 20-ai rendőrkapitányi ítélet²⁶ megállapította, hogy a vádlott, Vass Imre káplán nem tett eleget jogszabályi kötelezettségeinek, mivel az általa valóban megküldött keresztelési bizonylatok nem tették lehetővé az érintett gyermekek anyakönyvezését. Ezért év elején kiadott miniszteri rendelet alapján 10 forintos pénzbírsággal sújtotta a katolikus segédlelkészt, annak behajtathatatlansága esetén pedig egy napi – önköltségen történő – elzárást, illetve az esetleges további eljárási költségek megtérítését helyezte kilátásba. Minthogy a hivatkozott jogszabály nem írta pontosan körül a bizonylatok alakítását, s Vass Imre csakugyan átküldött bizonyos dokumentumokat, különösen figyelemre érdemes az indoklás. Eszerint pedig: „Oly keresztelési bizonylat[,] melynek alapján az illető lelkészi hivatal az

anyakönyvezést – ezen bizonylat hiányos kiállítása miatt – nem eszközölheti, s mint a mely bizonylatok tényleg átküldettek, nem tekinthetők a hivatkozott magas miniszteri rendeletben körülírt keresztelési bizonylatoknak.” Ezt követően az ítélet rámutatott a februárban kiadott rendelet 3. pontjára, amelyet a kálvinista lelkész is citált, és amely szerint a jövőben anyakönyvi kivonatok kiállítására csakis a református egyház lesz jogosult. A rendőrkapitány indoklása alapján ráadásul, ha a református lelkész nem lenne képes anyakönyvezni, „ezen gyermekek jövője – eltekintve az állami érdekektől – a teljes bizonytalanságnak dobatnék oda.”

Foltin János prépost-plébános eztán fellebbezéssel²⁷ fordult a borsodi alispánhoz, Melczer Gyulához. Ezúttal is magára vállalta a plébániai ügyek összes felelősségét, ennek megfelelően a káplánja „neve alatt”, ám ellene hozott végzésről írt, amellyel szemben fellebbezett. Számunkra leginkább az indoklás a fontos. Foltin nem bonyolódott a hatályos jogszabályok értelmezési-interpretálási lehetőségeinek kérdésébe úgy, ahogy azt a klérus nem egy képviselője tette, sőt a katolikusok vallási meggyőződéseire sem hivatkozott. Indoklása jóval pragmatikusabb volt: hivatkozási alapját a világos és kötelező erejű főpapi parancs jelentette. A főpásztori körlevél ugyanis, amely a miniszteri rendeletet is közölte a klérussal, utasítást is tartalmazott, hogyan kell eljárni a keresztelesek dolgában. „Midőn tehát én ekképpen hivatalos eljárásomban mind a magas miniszteri rendeletnek, mind pedig főpásztornom reám nézve kötelező parancsának eleget teszek, akkor egyáltalán büntethető nem vagyok” – fogalmazott a prépost-plébános. Érdemes újfent megjegyezni, hogy Samassa érsek célja feltehetőleg valóban az volt, hogy megfeleljenek az új, 1890. évi rendeletnek, s ne az ellenállás útját járják.

A rendőrkapitány ezután október 17-én továbbította az ügyre vonatkozó iratokat az alispánnak,²⁸ aki véleményezésre továbbküldte a dokumentációt a tiszti főügyész Teper Lajosnak. A főügyész válasza, alispánnak írt jelentése azonban az áttett iratok október 25-ei hivatali iktatást követően több mint félévig, 1891. május 22-éig váratott magára, aminek később komoly jelentősége lett az eljárás kimenetelére nézve. Teper Lajos mindenesetre 1891 kései tavaszán, „tekintve hogy a panaszlott

²⁶ Ítélet (Miskolc város rendőrkapitányi hivatalától). Miskolc, 1890. szeptember 20. HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. 1892/41. d.

²⁷ Foltin János prépost-plébános fellebbező levele az alispánhoz. Miskolc, 1890. október 16. HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. 1892/41. d.

²⁸ Pataky Sándor rendőrkapitány levele az alispánhoz. Miskolc, 1890. október 17. HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. 1892/41. d.

hasonnemű kihágásért büntetve még nem volt”, az elsőfokú ítéletben kirótt, tehát 10 forintos pénzbírságot 5 forintra leszállítani javasolta. „[E]gyebekben az elsőfokú hatóság ítélet felhozott indokainál fogva helyben hagyandónak véleményezem” – írta a borsodi főügyész.²⁹ Melczer Gyula alispán ítélete ezt követően viszonylag rövid időn belül megszületett, a vármegye második számú előljárója viszont nem enyhítette a kiszabott bírságot: „Az iratok megvizsgálása és a tiszti ügyészi vélemény meghallgatása után a felebbezett ítélet az abban előadott indokoknál fogva másodfokúlag is helyben hagyatik” – olvasható az 1891. június 5-én kelt ítéletben.³⁰ Itt megjegyzendő, az 1890-es rendelet alapján 10 forint volt a kiróható pénzbüntetés alsó határa (10–50 Ft az első kihágás esetén), s az alispán feltehetőleg ezért nem tartotta magát az itt bizonyára figyelmetlen tiszti főügyész javaslatához.

A számára továbbra sem elfogadható, másodfokú ítélet után Foltin János plébános harmadfokra, a belügyminiszterhez fordult fellebbezéssel, ezúttal is a régi, már az alispánnak is megírt indokok alapján.³¹ Az eljárás ezután új irányt vett: a Belügyminisztérium tájékoztatást kért a vármegyétől, hogy 1890 őszétől, tehát iratok főügyészi hivatalban való iktatásától fogva 1891 tavaszáig, azaz a főügyészi jelentés májusi keltéig „tétetett-e valamely hatósági intézkedés”. A Belügyminisztériumnak címzett, augusztus 11-i keltezésű alispáni jelentés aztán konstataulta, hogy a „lefolyt idő alatt ezen ügyben hatósági intézkedés nem tétetett”. Az alispán magyarázata szerint nem kívánt „az ügy felterjesztésével sietni, mindig azt várván és remélvén, hogy az ominosus elkeresztelési ügyben vagy törvény, vagy felsőbb rendelet útján minden irányban megnyugtató intézkedés fog legközelebb tétetni”. Ráadásul, legalábbis a beszámoló szerint „az ügy elintézése az elsőfokú ítélet meghozatala után se egyik, se másik fél részéről nem szorgalmaztatott”.³²

Lukács György államtitkár Borsod vármegye közönségének címzett, 1891. december 19-én kelt levele végül megállapította, hogy az 1890 tavaszán

indult ügyben „a további eljárás elévülés okából beszüntettetik”, mivel – az alispáni jelentés szerint – 1890. október 25-től egészen 1891. május 22-ig „semminemű hatósági intézkedés sem tétetett”, s így a hatályos jogszabályok alapján „a büntető eljárást be kellett szüntetni”.³³ Legvégül, mivel az iratok hosszú időn keresztül Teper Lajos tiszti főügyésznél álltak, ellene indult volna fegyelmi eljárás. Ő viszont 1892. március 30-án elhunyt. Így a május 14-én összeülő Közigazgatási Bizottság megállapította, hogy „az ő általa netalán elkövetett mulasztás miatt a fegyelmi eljárás ellene most már el nem rendelhető”.³⁴ Mivel a Bizottság napirendi pontjai és határozatai sajtónyilvánosnak számítottak, a hivatalos vármegyei lap immár Vass Imre „elkeresztelési kihágási ügyének” említését sem mellőzte.³⁵ (Valójában az „elkeresztelő” pap káplántársa volt, Vass csak mint anyakönyvvizető vett részt a folyamatban.)

Vass Imre karrierje egyébiránt ez idő alatt is haladt: 1892 tavaszán plébánosi kinevezésben részesült, ami kápláni szolgálatát követően feljebb lépést jelentett az egyház hierarchiában. Figyelemre érdemes, hogy az 1892 folyamán a „klerikális reakció” erőivel szemben egyre harciasabb hangú helyi liberális lapok a „kihágásról” szót sem ejtve méltatták a Borsod vármegyei Hámor újjólag kinevezett plébánosának előéletét. A kormánypárti *Borsodmegyei Lapok*³⁶ szerint olyan papnak bizonyult, „ki több éve sikeres működésével a társadalom minden osztályának őszinte elismerését vívta ki”.³⁷ A közjogilag baloldali *Szabadság* pedig alábbi mondattal kommentálta Vass kinevezésének hírért: „Örülünk a tehetséges és szorgalmas segédlelkész előléptetésén.”³⁸ Nyomát sem láthatjuk tehát bármifajta rosszallásnak a korábbi káplán iránt. Igaz, azt sem mondhatjuk, hogy ez idő tájt a borsodi sajtóban valóban kultúrharcos indultok izzottak volna. Előrepillantva itt megállapíthatjuk, hogy 1892 előrehaladtával az egyházügyi reformok egyre hevesebb, szenvedélyesebb polémiaja már a helyi sajtót is mind’ jobban magával ragadta. Így a „felekezetieskedést”, a vallásfelekezeti viszály-

²⁹ Teper Lajos tiszti főügyész az alispánhoz. Miskolc, 1891. május 22. HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. 1892/41. d.

³⁰ Másodfokú ítélet (Melczer Gyula alispán határozata). Miskolc, 1891. június 5. HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. 1892/41. d.

³¹ Foltin János prépost-plébános fellebbező levele a Belügyminisztériumhoz. Miskolc, 1891. június 24. HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. 1892/41. d.

³² Alispáni jelentés a Belügyminisztériumhoz. Miskolc, 1891. augusztus 11. HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. 1892/41. d.

³³ Lukács György államtitkár levele Borsod vármegye közönségéhez. Budapest, 1891. december 19. HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. 1892/41. d.

³⁴ Borsod vármegye Közigazgatási Bizottságának jegyzőkönyve. HU-MNL-BAZVL-IV.813.a. 614/1892.

³⁵ Borsod. Miskolczi Értesítő 1892. május 19. 2.

³⁶ Heti kétszer (kedden és pénteken) megjelenő, liberális szellemiségű közéleti lap, amely 1881-től működött.

³⁷ Borsodmegyei Lapok 1892. április 15. 3.

³⁸ Szabadság 1892. április 16. 3.

kodást kényesen kerülő Borsod-miskolci sajtó idővel a kimondottan antiklerikális, kultúrharcos agitációnak is teret engedett. 1893/1894-ben, tehát az egyházpolitikai küzdelmek tetőpontján, a kormányoldal és a közjogi ellenzék sajtójában egyaránt teret kapott a klerikális erők kíméletlen kritikája.³⁹

*

Összefoglalva az esettanulmány legfontosabb tanulságait, először is kiemelendő, hogy Miskolcon nem egy, a Csáky-féle rendelettel nyíltan szembeszálló, tehát a keresztelési bizonylatok kiadását megtagadó pap került a „vádoltak padjára”, hiszen az alsó-miskolci plébánián helyelközzel követték a püspöki kar útmutatásait, és a megadott formula alapján csakugyan megküldték a keresztelési bizonylatokat a protestáns lelkésznek, akinek hitfelekezetéhez a vallásilag vegyes házasságból született „elkeresztelt” gyermekek törvény szerint tartoztak. A káplán azonban csak az egyik keresztszülő nevét, illetve a szülők lakóhelyét illetően mindössze a várost közölte, a református lelkész szerint márpedig az így kiállított bizonylatok nem voltak alkalmasak az anyakönyvezésre. Nem csupán a kereszta nevét és a szülők pontos lakóhelyét, hanem a keresztlő lelkész nevét is hiányolta. Ezért feljelentést tett, és érvelését elfogadva előbb a városi rendőrkapitány, később a vármegyei alispán is a katolikus plébánia ellen ítélt. Ennélfogva a – valószínűleg tudatosan – hiányos bizonylatot küldő káplán éppúgy pénzbírságot kapott, ahogy a nyílt ellenállás útját választó, azaz a bizonylatok kiadását megtagadó klerikusok. Eljárását igazolandó viszont a katolikus oldal, egész pontosan a káplánjai helyett eljáró alsó-miskolci plébános nem vallási-lelkiismereti okokra hivatkozott, s az eljárás során nem helyezkedett szembe a jogszabállyal, hanem éppenséggel azt hangsúlyozta, hogy segédlelkészeivel az 1890. februári rendeletet a klérussal közlő, egyúttal annak végrehajtásáról is intézkedő főpásztori körlevélben megadott direktíva alapján cselekedtek. Formailag, felépítésére nézve valóban követték az előírt bizonylatmintát, tartalmilag azonban a bizonylatok hiányosak, pontatlanok maradtak. A plébános szerepe mindenesetre nem tisztázható. Jóllehet igen korrekten, plébániája és segédlelkészei működéséért felelősséget vállalva állt a hatóságok elé, valójában nem tudhatjuk, hogy az anyakönyvezést

és a bizonylatok kiállítását végző, bírsággal sújtott káplán vajon plébánosa utasítására, annak tudtával, vagy netán felettese háta mögött tartott vissza releváns adatokat a protestáns lelképásztortól. (Néhol a hierarchikus tekintély ellen „fellázadó” segédlelkészek is megjelentek a korabeli sajtódiskurzusokban.) Sajnos nem tudhatjuk azt sem, hogy a református lelkész vajon akkor is feljelenti-e a katolikus segédlelkészt, ha a káplán tökéletesen követi az előírt formulát, s így a kereszta nevét és a pontos lakcímet is megadja. Tény, hogy a protestáns fél egy további, fontosnak ítélt hiányosságot is kifogásolt, amikor a hatósághoz fordult, s a keresztlő pap személyére vonatkozó adat a püspöki kar által előírt bizonylatmintának sem képezte részét. További jogesetek, jogértelmezési példák feltárásával tisztázható volna, hogy vajon a világos ellenállást, tehát az állami jogszabályokkal való szembefordulást és dacolást felvállaló alsópapság képviselői mellett néhol pénzbírságot kellett-e fizetniük az ideiglenes főpásztori utasítást szigorúan követő papság tagjainak is 1890 tavaszán és nyarán. A miskolci jogeset alapján ez nem kizárható lehetőség.

A feldolgozott ügyirat továbbá jól megvilágítja, hogy az 1890-es rendelet megfelelő végrehajtása az egyházi felek kereszteleseikkel kapcsolatos vitájában eljárni hivatott vármegyei szervek számára kihívást, egy újszerű, több kérdőjelet is felvető és feltehetőleg kényelmetlen feladatot jelentett. Ezt a procedura lassú, legvégül elévüléshez vezető ügymenete mellett az is bizonyíthatja, hogy az alispán nyíltan is megfogalmazta a Belügyminisztériumnak írva, hogy a bonyodalmak kapcsán felsőbb szintről, azaz vagy a kormányzat, vagy a törvényhozás szintjéről várták volna a problémák megnyugtató rendezését, és ezért sem siettek az eljárás lefolytatásával. Jóllehet a hasonló jogesetek számának gyarapodását meggátolta, hogy a Szentsek hamarosan megtiltotta a keresztelési bizonylatok kiszolgáltatását, a konfliktus alapjai továbbra is fennálltak, ami a szabadelvű kormányzatot, valamint a törvényhozást csakugyan jogalkotói beavatkozásra sarkallta. A liberális erők ugyanis az adekvát megoldást az egyházpolitikai reformok foganatosításában látták, ami 1894/1895-ben egyebek mellett a polgári házasság, valamint az állami anyakönyvezés bevezetését jelentette.

³⁹ Lásd Rada 2023: 155–158.

Levéltári források

- EFL II. = Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Novum, Circulares Dioecesanæ anno 1890.
- HU-MNL-BAZVL-IV.813.a. = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Borsod Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai, Jegyzőkönyvek.
- HU-MNL-BAZVL-IV.813.b. = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Borsod Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai, Általános iratok.
- SzPL I.2.80.a. = Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Püspöki levéltár, Egyházigazgatási iratok, De concursu episcoporum. (Püspökkari konferenciák jegyzőkönyvei.)

Sajtóforrások

- Borsod. Miskolczi Értesítő 1890–1892. (24–26. évfolyam)
- Borsodmegyei Lapok 1892. (12. évfolyam)
- Egri Egyházmegyei Közlöny 1892 (24. évfolyam)
- Szabadság 1892. (1. évfolyam)

Egyéb nyomtatott források

- CJH = Márkus Dezső (szerk.) 1896–1901: Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (Millenniumi emlékkiadás.) Budapest.
- Rendeletek tára = Magyarországi Rendeletek Tára 1890. (XXIV.) Kiadja a M. Kir. Belügyminisztérium. Budapest.

Szakirodalom

- Dobrossy István 2003: A miskolci sajtó és a hírlapírás (hírlapírók). In: Dobrossy István (főszerk.) – Veres László (szerk.): Miskolc története. IV/2. 1848-tól 1918-ig. Miskolc, 935–962.
- Faragó Tamás 2003: Miskolc népessége a XIX. század közepétől az első világháborúig. In: Dobrossy István (főszerk.) – Veres László (szerk.): Miskolc története. IV/2. 1848-tól 1918-ig. Miskolc, 567–619.
- Fazekas Csaba 2005: Irodalmi-stilisztikai eszközök a vegyes házasságok 1841. évi politikai vitájában. In: Heltai János – Tasi Réka (szerk.): „Tenger az igaz hitről való egyenetlenségek vita társának eláradott özöne...” Tanulmányok a

- XVI–XIX. századi hitvitáinkról. Miskolc, 231–250.
- Rada János 2023: Miskolc és az egyházpolitikai küzdelmek az 1890-es évek első felében. Levéltári Évkönyv V. (Új folyam) 151–167.
- Rada János 2024: Báró Hornig Károly veszprémi püspök és az egyházpolitikai küzdelmek. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): A veszprémi püspökség „hosszú 19. százada”. A veszprémi egyházmegye története 1777–1917 között. Veszprém, 273–291.
- Salacz Gábor 1938: A magyar kultúrharc története. 1890–1895. Bécs.
- Tóvári Judit 1997: Az elit Miskolc város társadalmában, 1872–1917. Nyíregyháza.